

Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer

Dr. Nihal ŞAHİN UTKU*

Öz: Hz. Muhammed'in biyografisi için kullanılan siyer, İslam tarih yazıcılığının temelini oluşturur. Bu sebeple İslam geleneğinde biyografi, Batı literatüründeki tarihle ilişkisine nispetle, daha ziyade tarih yazımının bir parçası olarak görülmüştür. Bu çalışma, tarih yazımı çerçevesinde biyografi türünün Batı geleneği içindeki gelişimini ve ona eşlik eden metodolojik problemleri ele almaktadır. Bununla beraber bu problemlerin, tarihçilerin yüzyüze geldiği benzer problemlerin esasında bir uzantısı olduğu ortaya konmaktadır. Batı'da biyografinin gelişimi ve bu dal etrafındaki tartışmalar, İslam tarih yazıcılığındaki durumla karşılaştırılmıştır. Ardından biyografiyle ilgili problemlerin siyer yazımı açısından anlamı değerlendirilmiş ve siyerin odağındaki kişinin (Hz. Peygamber) tabiatı gereği, siyer yazarlarının objektif olamayacağı ileri sürülmekte, ancak tarihçilerin ellerindeki belli yöntemlerin yine de kullanılabilceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Biyografi, Hagiografi, Tarih Yazıcılığı.

The Life of the Prophet in Historiography Based on Biographies

Abstract: Sirat, Prophet Muhammed's biography, is the starting point on which Islamic historiography is based upon. This has caused the biographic genre to be seen more a part of historiography in the Islamic tradition, especially when compared to the genre's relation with history in the Western literature. This article explores the development of the biographic genre in the Western tradition within the framework of historiography and highlights the methodological problems attributed to it. These problems, however, are shown to be an extension of similar problems facing historians. The development of and the discussions around biography in the West are also compared to the case in the Islamic historiography. The problems attributed to biography are then extended to their implications for Sirat writing and it is proposed that due to the nature of the person around which this biography tradition has developed, it would be impossible to approach the subject objectively, although certain methods available to historians could still be used.

Keywords: Sirat, Biograpy, Hagiograpy, Historiography.

Tanımlar

Yaratılış efsanelerinde her millet, tanrılar tarafından seçilmişliğini kutsar. Bu seçilmişlik, insanoğluna hayatta karşılaştıkları zorluklara karşı direnme gücü verir. Geçmişte olan vakıaların ilk aktarıcısı sayılan ozanların hikâyelerinde kahramanların, hem tabiat hem de tabiatüstü güçler (tanrılar, devler, ejderhalar, periler) karşısında ortaya koydukları mücadele ve gösterdikleri başarılar, bu hikâyeleri dinleyenlere insan olma gururu ve kazanma arzusunu ilham etmiştir. Tarih öğretmenlerinin didaktif (öğretici) tavrı ve "Bugünün sorunlarıyla baş

* Araştırmacı Yazar.

etmek için geçmişin kahramanlarından ders alın!” mesajına odaklanmaları, muhtemelen böyle başlamıştır. Bu anlamda tarihçilik ve biyografik anlatımın el ele yola çıktığı muhtemel gözükse de, tarih boyunca el ele ilerledikleri söylene-
mez. Tarih yazıcılığı ile biyografi yazarlığı arasındaki bu gergin yakınlık, esasında tarih olgu ve algısıyla yakından ilişkili bir şekilde gelişmiş ve dönüşmüştür.

En basit haliyle bir kişinin hayat hikâyesi olarak tarif edebileceğimiz biyografi¹, ehemmiyetli hayatların ehemmiyetli olgularını anlatır.² Meşru bir biyografi, ele aldığı şahsı kendi kadrosundan çıkarmaksızın, onun tarihi hakikatini ortaya koyma endişesi taşır.³ Biyografiler, yalnızca ilgilendikleri kişiyle ilgili temel bilgileri ve onun başından geçen olayları vermekle kalmaz, aynı zamanda bu bilgileri ve olayları o kişinin yaşadığı tecrübelerle birlikte ele almaya çalışır. Bu yanı sıra tarihi biyografiler, sosyal tarihi tamamlayacak önemli mozaik parçalarıdır.⁴ Biyografiler, bazan kuru bir bilgi aktarmaları nedeniyle tarihi bir değer taşımasalar da, ya da fazlaca abartılı anlatımları nedeniyle güvenilirliklerini kaybetmeler de, biyografiye konu olan her insanın, bir tarihi dönemi temsil etme potansiyeli taşıdığı unutulmamalıdır. Tek başına bir tarihyazımı olamasa da, külli tarihi besleyen önemli malzemeler olan biyografiler, bilinçli kullanıldıkları takdirde, tarihçinin yorumunu aydınlatır, kalemine hayat verebilirler.⁵ Tarihçilerin birincil kaynakları eleştirel bir biçimde okuyabilmeleri için önemli metodolojik açılımlar sunarlar.⁶

Öte yandan tarih boyunca tarih yazımı içindeki biyografik unsurları tahlil ederken veya biyografi ile tarih yazımı arasındaki ilişkinin gelişimini incelerken her zaman yukarıda ifade edilen genişletilmiş anlamıyla biyografiden söz edemeyiz. Bu çerçevede bu makale kapsamında biyografi konusunda üç ayrı tanım yapmayı uygun bulduk:

1- Biyografik Unsur: Tarih yazımı içinde, tarihî olaylar ve olguları açıklarken kişilerin davranışları ve karakterlerini belli ölçüde ön plana çıkartan veya en azından bunların etkilerini hissettiren ve kişilere ait bilgileri bu çerçevede veren kısım veya yaklaşımları “biyografik unsur” olarak tanımladık. Burada çalışmanın kendisi bizatihi biyografik bir eser değildir ve bahse konu biyografik bilgi de salt tarihî bilgi amaçlı verilmemiştir. Mesela, Taberî’de belli bir yılda ölenlere dair verilen bilgiyi, bu makale kapsamında, “biyografik unsur” olarak değerlendirmiyoruz. Diğer yandan Taberî’nin, Hz. Aişe’nin Hz. Osman’ın şehadeti öncesi ve sonrasında sarfettiği söz ve davranışlarıyla ilgili verdiği

¹ Muhtelif tarifler için bk. Mahmut Çetin, *Biyografi Kitabı*, İstanbul 2012, s. 15-7.

² Leon – E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları* (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1989, s. 55.

³ Halkin, *age*, s. 56.

⁴ İlber Ortaylı, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar - I. Uluslararası Tarih Kongresi*, 24-26 Mayıs 1993, Ankara, Tarih Yurt Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998 içinde, s. 62.

⁵ Ortaylı, s. 61, 63.

⁶ Özgür Türesay, “Tarihyazımı ve Biyografinin Dönüşü”, *Doğubatu – Halil İnalçık Armağanı – I*, Temmuz 2009, s. 348-9.

bilgileri, Taberî'nin sonraki kimi olayları açıklamak amacıyla kullandığından yola çıkarak "biyografik bir unsur" olarak niteliyoruz.

2- Biyografik Derleme: İslam tarih yazıcılığında sıklıkla karşılaştığımız *tabakât* niteliğindeki eserleri, "biyografik derleme" olarak ele alıyoruz. Esas itibarıyla iki türlü derleme ile karşılaşılıyor. Bunlardan ilki, daha ziyade hadis ve tarih gibi diğer ilim dallarına yardımcı olabilecek şekilde tasarlanmış ve büyük ölçüde biyografik bilgi içeren referans nitelikli olanlardır. İkincisi ise daha ziyade didaktik bir üslup benimseyen ve tanıttığı kişilerin niteliklerini ön plana çıkaran eserlerdir. İnananlar için model kabul edilen sahabenin hayatını anlatan kitaplar gibi.

3- Biyografik Eser: Bir şahsı, doğumundan (hatta atalarından) vefatına kadar tüm tarihçesi ile ele alan, sadece bilgi vermek değil, aynı zamanda o şahsın duygu, düşünce ve tecrübelerini de aktarmak amacıyla yazılan, tarihin akışıyla bu duygu, düşünce ve tecrübeler arasında sebep - sonuç ilişkisi kurulan ve çoğu zaman didaktik olan çalışmaları, bu makalede "biyografik eserler" olarak tanımlıyoruz. Son dönemlerde tarihî biyografi (*historical biography*) olarak tarif edilen ve amacı tarihî bir kişiliğin hayatını yeniden inşa etmek olan ve tarihî olayları anlatmanın yöntemlerinden biri olarak görülen⁷ tarzdaki eserleri bu kapsamda değerlendiriyoruz. Tabii olarak siyer kitapları, bu kategoriye girmekle birlikte, İslam dünyasında bu alanda başka eserler de ortaya konmuştur.

Biyografinin Tarihi Gelişimi

İlk sözlü (ve hatta yazılı) tarih aktarımlarının, ya (büyük ölçüde belli bir şahsiyetin hayatını işleyen) biyografik eserlerden veya içinde büyük ölçüde biyografik unsurlar bulunduran kıssa ve hikâyelerden oluştuğunu söyleyebiliriz. İlk tarih anlatımlarında tarihî olguların, kahramanlar ve düşmanlarıyla özdeşleştirildiği ve bu şekliyle anlatıldığı görülecektir. Kayıtlı ilk biyografik eser olan Gılgamış Destanı, tarihî olmaktan ziyade edebî bir eserdir şüphesiz. Yine de, insanoğlunun tabiat karşısındaki konumunu ortaya koymasıyla didaktiktir. Diğer yandan insanlığın kökeni ve tufana yaptığı atıflarla, daha sonraki Yahudi, Hristiyan ve Müslüman ortak geleneği ile aynı kaynakları paylaştığını ortaya koyduğu için de⁸ tarih ilmi açısından kayda değerdir.

Benzer şekilde Homeros, tarihî vakıaları anlatırken benimsediği efsanevi (tanrısal) unsurları, kahramanları insan olan kişilerle bir arada ele almış ve kimi zaman da insan kahramanlarının tabiat ve tabiat üstü güçler karşısındaki yolculuklarını biyografik unsurlarla anlatmıştır.

Öte yandan Homeros'un çağdaşı Hesiodos'un *Teogoni* adlı eserinde açtığı

⁷ Birgitte Possing, "The Historical Biography", ilk basımı *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, Elsevier, 2013 içinde, <http://www.possing.dk/pdf/historicalbio.pdf>, s. 1.

⁸ Russell Gmirkin, "Berossus and Genesis, Manetho and Exodus", *Continuum*, 2006, s. 103. Gary Rendsburg, "The Biblical Flood Story in the Light of the Gilgamesh Flood Account," *Gilgamesh and the World of Assyria*, (ed. Azize, J. ve Weeks, N. Peters) içinde, 2007, s. 117

yolda, kahramanlar ve bireyler, artık genel tarihî akışın belli noktalarında kalarak, topluluklara ve toplumsal dinamiklere nispeten çok daha önemsiz bir konuma inmeye başlamışlardır. Aynı yoldan ilerleyen Herodot'un *Tarihler*'inde etnografik ve coğrafi unsurlar, biyografik unsurlardan çok daha önemlidir.⁹ Benzer şekilde görgü tanıklarının ifadelerini ve diğer kanıtları toplama konusundaki hassasiyeti ve sebep – sonuç analizleri sebebiyle bilimsel tarihçiliğin babası sayılan Thukydides ve takipçisi diğer Yunan tarihçilerin tarih anlayışında kahramanların kayda değer yeri yoktur.¹⁰ Bu anlayış o kadar etkili olmuştur ki, ilk biyografi yazarları arasında anılan Tacitus'un kayınpederini ele aldığı biyografi, söz konusu şahsı anlatmak yerine Britanya'nın yönetimini anlatmaktadır. Siyasi ve askerî olayların analizini temel alan bu tarih anlayışında inançlar, ibadetler, mektuplar ve diyaloglar gibi biyografik unsurlara oldukça az yer verilmiştir.¹¹

Diğer yandan bu tür bilgiler, biyografik eserlerde kendilerine kolaylıkla yer bulmuştur. Antik dönemin ünlü biyografi yazarlarından Plutarkhos'a göre, küçücük bir hareket veya bir söz, bir insanın karakteri hakkında, binlerce kişinin öldüğü savaşlardan daha fazla şey söyleyebilir.¹² Tarih yazıcılığı; tarihî olgu, olaylar ve toplumsal yapıları, bunların gelişimi ve dinamiklerini okumaya çalışır. Oysa biyografi yazarının odağında tek bir kişi vardır. Bu odak farklılığı, bu iki disiplinin kullandıkları kaynakları ve bu kaynakları kullanım tarzlarını zaman içinde farklılaştırmıştır.

Nitekim modern tarihçilere kaynaklık etse de, eski tarihçilerin hakir gördükleri biyografi yazımı, tarih yazımına paralel olarak devam etmiştir. Mesela Çin'de M.Ö. ikinci yüzyılın sonlarında yaşayan Sima Qian'ın *Tarihî Kayıtları* (*Şiji*) kitabı, büyük ölçüde biyografik bir derlemedir. Benzer şekilde M.S. ilk yüzyılda yaşayan Yunan kökenli Romalı Plutarkhos'un *Paralel Hayatları*, biri Yunanlı diğeri Romalı ikişer şahsiyeti karşılaştırmalı olarak ele alan biyografik bir derleme ve denemedir. Yine Plutarkhos'un Antonyus (ve onun düşüşünün sebebi Kleopatra) üzerine yazdığı *Sezarların Hayatları* adlı kitabı, günümüze gelen ilk biyografik eser olarak bilinmektedir.¹³ Roma dünyası, Plutarkhos'tan sonra çoğu günümüze ulaşmayan önemli sayıda biyografik eser telif etmiştir.

Tarihte biyografik eser yazımının yeniden yükselişi, kilisenin yükselişiyle aynı döneme denk düşer. Hristiyanlığın temel kaynağını oluşturan Yahudi gelenekte,

⁹ Ernst Breisach, *Tarihyazım* (çev. Hülya Kocaoluk), İstanbul 2007, s. 25-9.

¹⁰ Breisach, s. 39.

¹¹ Tracy Deline, "Ancient Biography", Gateway Online Academic Journal, Issue No:1 içinde, <http://grad.usask.ca/gateway/archive2.htm>.

¹² Deline.

¹³ Paul Murray Kendall, "Biography", *Encyclopædia Britannica* (Internet Edition), <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/65924/biography/51194/Firsthand-knowledge>. Ayrıca bk. Possing, agm, s. 2-3.

her ne kadar peygamberler, tarihi değiştiren insanlar olarak görülse de, ilginç bir şekilde ne peygamberler ne de haham liderler hakkında biyografik eserler ön plana çıkmamıştır.¹⁴ Ancak Hristiyan şehitleri için tutulan katalogların ayinlerde kendilerine yer bulması ile başlayan süreçte, Hristiyanlık dünyası, azizlerin ve dinî önderlerin hayatlarını konu edinen biyografik (hagiografik) eserlerle dolmuştur. Mısırlı St. Athanasius'tan (293-373) Konstantin Başpiskoposu Kalistus'a (ö.1363), Belçikalı Cizvit Jean Bolland'dan (1596-1665) Fransız St. Gregory'e (539-594) kadar farklı yer ve dönemlerde yaşamış çok değişik nitelikte insan, hayatının önemli bir kısmını Hristiyan şehit, aziz ve örnek şahsiyetlerin hayatlarını derlemeye adanmıştır. Ortaya çıkan malzeme, tabii olarak eğitici ve ahlaki değerlere vurgu yapmaya odaklanmış; Tanrı inancını ve kiliseye itimatı arttırmayı hedeflemiştir. Tarih tenkidinin çok az yer tuttuğu bu biyografiler, methiye görünümünde olup, muhayyilenin zevklerini ve “şahsiyet kültü”nün mübalağalarını tercih etmişlerdir.¹⁵ Ortaçağ, hayatını kamu yararına ve Hristiyan ahlakına adayan örnek (aslında daha ziyade, istisnai) kişiliklerin hayat hikâyeleri¹⁶ ile kral, prens ve şövalyelerin biyografilerinin sıklıkla kaleme alındığı bir dönemdir. Hagiografik eserlerdeki didaktik unsur, bu tür eserlerde yerini kahramanlıklara, romantik maceralara ve asil davranışlara bırakmıştır.

Hagiografi, dinî önderlerin biyografilerini ele alması sebebiyle, özellikle dikkate değerdir. Rönesans sonrası seküler biyografinin yükselişi ve pozitivist bilim anlayışının hakim olduğu dönemlerde kaynaklara odaklanan tarihle edebiyata kayan biyografinin yollarının ayrılması üzerine hagiografi bir dönem hor görülmuş olsa da, hem mikro tarih açısından hem de bu eserlerin yazıldığı dönem ve kilise hayatına ait ipuçları vermesi nedeniyle yeniden ilgi odağı olmuştur. Bu durum, son zamanlardaki ortaçağa yönelik popüler ve romantik merak ile daha da pekişmiştir. Bugün hagiografik eserlerle ilgili akademik çalışmalar dışında, cemiyetler, web siteleri ve koleksiyonlar da dikkat çekmeye başlamıştır.¹⁷

¹⁴ Michael P. Rewa, “Early Christian Life-Writing: Panegyric and Hagiography”, *Biography*, c. 2, sayı: 1, Kış 1979, s. 60-1.

¹⁵ Halkin, s. 56; Türesay, s. 334.

¹⁶ Possing, s. 3; “Hagiography”, *Encyclopædia Britannica* (Internet Edition), <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/251586/hagiography>.

¹⁷ Mesela bk. *Société des Bollandistes – Christian Hagiography*, www.kbr.be; The ORB, On-line Reference Book for Medieval Studies içinde Hagiography kısmı, www.the-orb.net/encyclop/religion/hagiography/hagindex.html; Yunan Ortodoks metinleri internet ortamına sunmaya çalışan St. Pachomius Library projesi, www.voskrese.info/spl/index.html; Benzer şekilde ilk dönem kilise metinlerini internette alfabetik bir şekilde sunan *The Ecole Initiative*, ecole.evansville.edu/index.html; Savaşlarda ölen Hristiyan şehitlere yönelik The Military Martyrs, www.ucc.ie/milmart/; Aralarında İslam, Hint, Afrika ve Asya da olmak üzere çeşitli alanlarda tarih araştırması yapacaklara başta internettekiler olmak üzere kaynakları listeleyen Fordham Üniversitesi'nin Internet Medieval Sourcebooks projesi içinde *Internet Medieval Sourcebook – Saints' Lives* bölümü, www.fordham.edu/Halsall/sbook3.asp#nonc.

Azizlerin hayatları ve şehadetlerinin hikâyeleri, dönemin kilise merkezli teokratik tarih anlayışıyla tam olarak uyuşan ürünlerdi. Ortaçağ kilisesinin teokratik tarih anlayışına göre tarih, Yunan'daki gibi tekil değil, evrensel idi. Tarihî vakiaları insanların verdikleri kararlar değil, Tanrı'nın çizdiği kader belirliyordu. Bu şablonun merkezindeyse İsa, havarileri ve azizler yer almaktaydı. İsa'nın doğumu, dünya tarihi açısından en önemli hadiseydi ve bu tarihten önce vuku bulan olaylar, onun doğumu ile neticelenecek gerekçe ve ortamı oluşturacak bir sebep-sonuç silsilesi olarak görülüyor; onun doğumundan sonraki olayların ise İsa'nın dünya üzerindeki kısa varlığının bir sonucu olduğuna inanılıyordu. Bu yaklaşım, daha önceki tarih yazımından farklı olarak dünya tarihini dönemlere ayırma olgusunu geliştirdi ve kimi tarihî vakialar, çağ kapayan ve çağ açan olaylar olarak görülmeye başlandı. Dünya üzerinde gerçekleşen birçok olayda ilahi müdahalenin olduğu, özellikle azizlerin hayatlarını vahiy ve ilahi ilhamın şekillendirdiği fikri dile getirildi.¹⁸

Kilise hayatının her güne anlam biçmesi ile doğan takvimler ve anılması gereken Hristiyan şehitleri doğru zamanda unutmamak için hazırlanan şehit listeleri (*martyrologies*), özellikle Katolik ve Ortodoks kiliselerde karşılaştığımız aziz kültürünün ilk yazılı dokümanlarıdır. Bunlarla birlikte kimi azizlerin hayat ve şehadetlerini anlatan ve çağdaşları tarafından hazırlanan ilk biyografik eserlerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Mesela kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen ve 180 yılında Sicilya'da idam edilen 12 Kuzey Afrikalı hristiyanın kısa hikâyesini anlatan *Sicilyalı Şehitlerin Tutkusu*; St. Augustine'nin arkadaşı olan V. yüzyıl azizlerinden Aziz Possidus tarafından kaleme alınan *St. Augustine'nin Hayatı* ve Galyalı Sulpicius Severus'un (363-425) yazdığı çağdaşı *St. Martin'in Hayatı* adlı yazmalar, bu türün ilk örneklerindedir. Bu biyografilerin kimi anlatı, kimi manzum tarzda kaleme alınmıştır. Bazı çalışmalar ise, büyük ölçüde kilisenin kullanması amacıyla tarihî kaynaklar ve söylenceler kullanılarak hazırlanmıştır. İlk başlarda monograf olarak kaleme alınan bu yazmaların zaman içinde derlenmeye başlandığı görülmektedir. Eusebius'un (263-339) *Ton Archaion Martyrion Synagoge* derlemesi, ilk derlemeler arasında sayılır. Böylece hagiografi derlemelerinde iki türün yolu açılmıştır. Bunlardan ilki, yazarın derlediği kaynakları yeniden kaleme alarak tek bir üslup ve tarzın hâkim olduğu telif derlemeler; diğeri ise farklı kalemlerden çıkmış biyografilerin bir araya getirildiği derlemelerdir.¹⁹ Ortaçağın en önemli derlemelerinden biri olan Tours'lu Gregory'nin (538-594) tek bir yaşam tarzını ortaya koyan ve bu sebeple çoğul yerine tekil bir hayata atıfta bulunan *Pederlerin Hayatı* ve sadece evrensel değil, yerel Hristiyan geleneği de ön plana çıkaran *İtirafçıların Şanı* ve *Şehitlerin Şanı* adlı kitaplarında, geniş halk

¹⁸ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı* (çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara 1996, s. 83-5, 87.

¹⁹ Hippolyte Delahaye, "Hagiography", *The Catholic Encyclopedia*, c. VII, New York, Robert Appleton Company, 1910, s.1, www.newadvent.org/cathen/07106b.htm adresinden temin edilmiştir.

kitlelerine ulaşmak hedeflendiğinden avami bir Latince kullanılmıştır.²⁰

Bu ilk derlemelerde azizler kronolojik bir sıraya tabi tutulmuştur. Diğer yandan daha farklı bir amaçla yapılan başka derlemelerde ise takvimin günlerine göre bir sıralama yapılmış ve bu tarz yerel kiliseler arasında daha rağbet gördüğü için zaman içinde bölgesel “Tutkuluklar” (*passionaries*) veya “Destanlıklar” (*legendaries*) türemiştir. Bunlardan en meşhuru, birçok dile tercüme edilmiş olan Jacobus Voragine (1230-1298) tarafından derlenen *Legenda Aurea* (Altın Destan)’dır. Derleme çalışmalarının özellikle yeniçağda daha bilimsel bir yol izlediği görülmektedir. Özellikle Cizvit bir rahip olan Hollandalı Jean Bolland (1596-1665) ve takipçileri (Bollandistler) tarafından başlatılan çalışmalarla birlikte, tüm hagiografik kaynaklar tedkik ve tahkik edilmek suretiyle derlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar, bugün arkeolojik bulgular, dil bilimlerindeki araştırmalar ve seküler tarih kaynaklarındaki bilgilerle birlikte değerlendirilerek sürdürülmektedir. Bu çerçevede özellikle XIX. yüzyıldan itibaren bilimsel tarzda kaleme alınmış yeni derlemeler neşredilmiştir.²¹

Biyografide yeniçağ ile birlikte yaşanan değişimi göstermesi bakımından, Boccace’nin (1313-1375) Dante ve Petrargue hakkında yazdığı biyografiler önemli bir başlangıçtır. Yine, Commynes’in (1445-1509) XI. Louis’nin gerçekçi bir portresini çizdiği çalışması ile Voltaire’nin biyografi kahramanını “XII. Charles” olarak, milli veya kutsal tarihin dışından seçmesi, ortaçağın inşa edilmiş hayat hikayelerinden oluşan biyografi geleneğinden ciddi bir kopmadır.

İlahî olandan beşerî olana yönelişin iyice belirginleştiği Rönesans’la birlikte biyografi de daha seküler şahsiyetleri ele almaya başlamıştır. Müteakip dönemlerde kaleme alınan Lytton Strachey’in *Victoria*’sı, Duff Cooper’in *Talleyrand*’ı ve Rosebery’nin *Napoleon*’u, tarihin büyük adamlarının, efsanevi alemden çıkarılarak, insanlık özellikleri ile ele alındığı önemli örneklerdir.²²

Ancak modern anlamda tarihî biyografi, özellikle romantizmle birlikte ön plana çıkan bireycilik fikri ve Rankeci pozitivist tarih anlayışı ile XIX. yüzyıl Avrupa’sında itibar kazanmaya başlamıştır. Öte yandan, XX. yüzyıl başlarından itibaren tarihçilerin başta sosyoloji, ekonomi ve arkeoloji olmak üzere diğer sosyal bilim dallarının teori ve metotlarından faydalanmaya başlamasıyla, hem şahıslar hem de kronolojik siyasi olaylar geri plana itilmiş ve daha yapısal ve uzun soluklu değişimleri ele alan toplumsal ve ekonomik tarih çalışmaları yükselişe geçmiştir. Buna rağmen, Annales ekolü temsilcilerinden Lucien Febvre’nin Martin Luther ve Rabelais’i incelediği çalışmaları, biyografi yazımına yeni bir çehre kazandırmış-

²⁰ Ian Nicholas Wood, “Saint Gregory of Tours”, Encyclopedia Britannica Online, www.britannica.com/EBchecked/topic/245712/Saint-Gregory-of-Tours.

²¹ Delehay, s. 2-5.

²² Halkin, s. 56-7.

tır. Yine de Febvre'nin bir istisna olduğunu söylemek gerekir. Nihayet geçen yüzyılın son çeyreğinde, postmodernizmin etkisiyle bilim, bilimsellik, nesnellik ve ilerleme gibi kavramların ve devlet, toplum ve sınıf gibi kavramlar üzerine kurulu büyük tarih modellerinin nesnellik iddialarının ciddi anlamda sorgulandığı süreçte, mikro-tarihe olan ilginin bir sonucu olarak biyografiye ilgi yeniden artmıştır.²³

İslam tarihi açısından biyografi

Ortaçağ Hristiyan dünyasının hagiografi yazımının henüz hız kazanmaya başladığı, kilise dışı tarih yazımının ise Bizans sarayına mahsus olduğu bir dönemde, Ortadoğu'da yeni bir tarih geleneğinin tohumu atılıyordu. Yüzyıl gibi kısa bir sürede İspanya'dan Çin sınırına kadar geniş bir coğrafyaya yerleşen İslam medeniyeti, bünyesinde çok daha önceden başlamış olan hadis nakil ve derleme ilmine ilaveten kendi tarihine ait ilk risaleleri vermeye başlamış; o vakte kadar büyük ölçüde ağızdan ağıza dolaşan rivayetleri kayıt altına almaya başlamıştır. Bu süreçte İslam tarih yazımının iki ayrı kulvarda ilerlediğini söylemek mümkündür: Bunlardan ilki, Hristiyan dünyada olduğu gibi kronolojik akışa dayalı tarih yazımıdır, ki hem genel İslam tarihleri hem de fetih ve şehir tarihleri gibi daha özel konulara odaklanan risaleler umumiyetle kronolojiktir. Diğeri ise kişilerin hayat hikâyelerine odaklanan biyografik tarzdır.²⁴ Bunlardan biyografik olan tarz, Batı'da olduğu gibi tarih yazımına nispetle daha ikincil ve önemsiz görülmemiş; bilakis İslam tarih geleneği, Hz. Muhammed'in biyografisine olan ilginin açtığı yolda daha da genişleyerek önemli eserler vermiştir. İslam tarihinde, Hz. Peygamberin yanısıra önemli kişiliklerin topluma örnek şahsiyetler olarak takdim edilmesi, biyografi geleneğini hep gündemde tutmuştur.²⁵

Zira her şeyden önce peygamberin hayatını inceleyen ve İslam tarih literatürü içinde yaygın bir yer bulan siyer, bir biyografi türüdür. Diğer yandan hadis ilminde rivayet kanallarının ve zincirinin sıhhati, hadis tetkikinde giderek önemli bir yer edinmeye başladıkça, sened zincirindeki iki ardışık ravinin mekan ve zaman olarak bir araya gelmiş olabildiğini tesis etmek için ravilerin doğum ve ölüm tarihleri ile nereye, ne zaman seyahat ettikleri, hocalarının kimler olduğu ve kimlere ders verdiği, daha da önemlisi ravinin kişiliği (özellikle dürüstlük gibi hasletleri, hafıza gibi kabiliyetleri, uç fırkalara mensubiyet gibi hadisin içeriğini etkileyebilecek durumları) hakkında ipuçları verecek olayların araştırılması zarureti ile hadis ravilerinin hayatlarının yazılma ihtiyacı da İslam tarihinde biyografinin özel bir tür olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

²³ Derin Terzioğlu, "Tarihî İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Cogito*, sayı 29, 2001, s. 284-6.

²⁴ Ulinka Rublack, *A Concise Companion to History*, Oxford 2012, s. 88.

²⁵ Mustafa İsen, *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul 2010, s. 4.

Her ne kadar Arapça'da siyer, tezkire ve tabakat olarak isimlendirilen biyografik eser ve derlemelerin İslam coğrafyasına Yunancadan tercümeyle girdiği iddia edilse de, bu en azından Hz. Peygamberin siyeri için anakroniktir. Dahası, nesep bilgisine büyük önem veren Arap kültüründe yazılı olmasa da sözlü eyyam ve ensab geleneğinin de, Arap kahramanlarının ve önde gelenlerinin hayat hikâyelerinin ele alınmasını teşvik ederek, biyografi türünü beslediği söylenebilir. Başta Hz. Peygamberin hayatı olmak üzere, sahabe, tabiîn ve hadis ravilerinin hayatlarının tesbiti amacıyla ortaya çıkan bu yazım türü, zaman içinde içerik zenginliği kazanarak, diğer ilim dallarındaki ulema, şairler, liderler, kadılar, tabipler gibi toplumun farklı kesimlerinden meşhur kişileri konu edinen önemli eserler vermiştir.²⁶

İslami dönemde, peygamberin hayatına olan merak ve ilginin bir sonucu olarak oldukça erken bir dönemde yazılmaya başlanan ilk tarih risaleleri, (Hz. Peygamber döneminde müslüman olmuş ve sonraki dönemde özellikle Yahudi geleneğinde geçtiği şekliyle peygamber kıssalarını İslam geleneğine aktarmış olan kişileri saymazsak) başta hadis toplamak ve değerlendirmekle uğraşan kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Urve b. Zübeyr (v. 94/713), Şurahbil b. Sa'd (v. 123/741), Abdullah b. Ebu Bekir b. Hazm (v. 135/752) ve özellikle İbn Şihab ez-Zühri (v. 124/742)'nin eserleri, daha sonraki siyer yazıcılarının başlıca kaynağı olmuştur. Bunlardan Urve b. Zübeyr, aynı zamanda hadiste sened (rivayet zinciri) yöntemini başlatan kişi olarak da bilinmektedir.

Hz. Peygamberin bir taraftan hadislerinin, diğer taraftan da hayatının, genişleyen ve ihtiyaçları farklılaşan bir İslam coğrafyası için önemi ve İslam dünyası içinde çeşitlenen dinî, siyasi ve kültürel yapılar karşısında yeniden yeniden peygambere dönme ihtiyacı, bu süreci hızlandırmış; bundan sonra hadis derleyiciliği ile başta siyer olmak üzere tarih yazımı, farklı kulvarlarda hızla gelişme göstermiştir.

Tek kişiyi ele alan biyografik eserlerin başında, hiç şüphesiz siyer kitapları gelir. İbn İshak (v. 151/768), İbn Hişam (v. 218/833), Ebü'l-Ferec İbn el-Cevzi (v. 597/1200), İbn Seyyidünnâs (705-1305), İbn Kesîr (v. 774-1373), Makrîzî (v. 845/1445) ve el-Kastallânî'nin (v. 923/1517) eserleri, en meşhurlarıdır. Siyer kitapları dışında, İslam toplumundaki önemli şahsiyetlerden tek bir kişiyi konu alan başka biyografik eserler de yazılmıştır ki, bunlar arasında İbnü'l-Cevzi'nin *Menâkıbü Ömer b. Hattab* ve *Menâkıbü Ahmed b. Hanbel'i*, İbn Şeddad'ın (d. 539/1145) Selahaddin'i Eyyubi'yi ele aldığı *en-Nevâdirü's-sultaniyye'si*, İbn Abdüzzâhir'in (v. 692/1293) I. Baybars hakkında kaleme aldığı *er-Ravzü'z-zâhir fi*

²⁶ Casim Avcı, "Tabakat – İslam Tarihi", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 297; Akif Kireççi, "Arap Dünyasında Biyografi" *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografik Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010), Ankara 2011, s. 442-5.

sireti'l-Meliki'z-Zâhir'i gibi eserler sayılabilir.²⁷

Hadis ravileri başta olmak üzere sahabe ve tabiûn içinden birden fazla kişinin, ortak özelliklerine göre gruplandırılarak ele alındığı biyografi yazımının en önemli türü olan tabakat kitapları içinde, İbn Sa'd'ın (v. 230/845) *Kitabü't-Tabakatü'l-Kübra* adlı eseri en eskisi ve en meşhurdur. Eserin ilk iki cildi, Hz. Muhammed'in şemailinin eklendiği siyerini kapsarken, 3. ve 4. ciltler sahabeye, sonraki 3 cilt tabiûn, İslam alimi ve hadis ravilerine, son cilt ise kadınlara ayrılmıştır.

Biyografi türü İslam tarih yazıcılığında öylesine önemli bir yer tutmuştur ki, İslam tarihi ile ilgili pek çok eserin biyografik bilgiler içerdiği söylenebilir. Öyle ki bazen müstakil, bazen de genel tarih yazımı içinde çok sayıda biyografi görmek mümkündür. Özellikle de siyasi tarihin, hanedanlığa ait yıllıklara dönüştürülmesiyle, biyografi alanı ilim ehlinin hayatlarını anlatmayı kutsal bir görev addeden müstakil alimlerin ilgi odağı haline gelmiştir.²⁸

Es-Sicistânî'nin 980 yılına kadar yaşamış olan eskiçağ ve İslam devri filozoflarından bahseden *Swân el-hikme*'si (eserin kendisi kayıp olmakla birlikte muhtasarı yoluyla günümüze ulaşmıştır); İbn el-Nedim'in (v. 400/1010) "İslam'ın ilk dört asrındaki ilmi faaliyetin bir aynası" kabul edilen ve çok sayıda hadisçi, tarihçi, şair, mutasavvıf, kelmacı, fakih ve kimyacının biyografi ve eserlerini kaleme aldığı *Kitab el-Fihrist*'i; el-Sülemî'nin (v. 412/1021) meşhur mutasavvıfların hayatlarından bahsettiği ve türünün en eskisi olan *Tabakât el-Süfiyye* kitabı; şiir alanında türünün ilk örneği sayılan el-Cumahî'nin *Tabakatu's-Şuarâ'sı*; el-Seâlibî'nin devrindeki şair ve ediplerden bahsettiği *Yetimet el-dehr fi mehasini ehl el-asr* adlı antolojisi, Ebû Nüaym el-İsfahânî'nin, (v. 430/1038) sahabe, tabiun, büyük zahid ve mutasavvıfların hayatlarını ele aldığı *Hilyet el-evliya ve tabakât el-esfiyâ* adlı eseri ile İsfahan tarihi ve İsfahan'da yetişen önemli kişilerden ve alimlerden bahsettiği *Târihü İsfahan*'ı; İbn Abdülberr'in (v. 463/1070) sahabe biyografilerini verdiği *el-İstîâb fi marifet el-Eshâb* kitabı ile Malik b. Enes, Ebu Hanife ve el-Şâfiî'nin hayatlarını ele aldığı *el-İntikâ fi fadail el-selâset el-eimmet el-fukaha'sı*; Şafii fikhının en büyük alimlerinden sayılan Ebu İshak el-Şîrazî'nin (v. 476/1083) şafiiyye fakihlerinin kısa biyografilerini verdiği *Tabakât el-fukahâ el-Şafiiyye* kitabı, bu zengin biyografi literatüründen bazılarıdır.²⁹

Arap ilim geleneğinde XII. yüzyıl sonlarına kadar devam eden bu zengin tabakat geleneği, Osmanlı döneminde yerini, bir kişiyi anlatan biyografi eserleri olan "tercüme-i hâl"lerle, birden fazla kişinin biyografisini içeren "terâcim-i ahvâl" kitaplarına bırakmıştır. Arap tabakat geleneği ile Fars tezkire geleneğinin etkisi altında, "vefeyât, ravza, riyâz, gülzâr, gülşen, hadîka, devha, sefine, tuhfê"

²⁷ Avcı, s. 297.

²⁸ İsen, s. 4-5.

²⁹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 84-92.

gibi farklı isimler altında bir çok biyografinin kaleme alındığı Osmanlı döneminde tarihi biyografiler, başlangıçta Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbar*'ı gibi umumi tarih kitapları içinde yer almıştır.³⁰ Siyer, bu dönemde edebiyatın bir konusu haline gelmiş; Hz. Peygamberin hayatını yazma işi, daha ziyade edebiyatçıların zengin üslubuna havale edilmiştir.

Osmanlı döneminde edebî anlamda yazılan ilk biyografik eser olan Ahmedî'nin *İskendernâme*'si, XIV. Yüzyılın sonlarında kaleme alınmış olmakla birlikte, tarihî biyografinin ortaya çıkışı, İstanbul'un fethinin ardından Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığının gelişmesine paralel olarak yazılan umumi tarih kitaplarının yazımıyla başlamıştır. Başlangıçta bu umumi tarih kitaplarında yer alan biyografik bilgiler, XVI. Yüzyıl ortalarında, Kanuni Sultan Süleyman döneminde tabakat tarzındaki ilk özgün ve müstakil biyografi kitapları olan tezkirelere dönüşmüştür. Daha ziyade belli meslek grubundaki kişilerin biyografilerini ele alan ve Fars edebiyatında özellikle şairler için yazılan tabakat kitapları için kullanılan "tezkireler", bugünkü biyografik/antolojik sözlüklere benzemektedir.³¹ Şuarâ tezkireleri ile menakıbnâme ve aynı türdeki evliya tezkireleri, türün en yaygın örneklerdir. Sayıları az olmakla birlikte, bu dönemde hattat ve musikişinaslara ait tezkireler de yazılmıştır.³²

Tezkireler, şair biyografilerine ilaveten devrin sanat anlayışı ve özellikleri, şiir dili, mahalli tabirler, Türkçe'nin edebi bir dil olarak gelişimi gibi konularda da önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı dönemindeki ilk şuarâ tezkiresi sayılan *Heşt Behişt* (1538) ile başlayan tezkire geleneği, şiir dışı alanlara da sirayet ederek XX. Yüzyıl ortalarına kadar önemli meyveler vermiştir. Klasik biyografinin oluşmasında öncü sayılan *Latîfî Tezkiresi*'nde 314 şairin hayatı ele alınıp değerlendirilmiştir. XVI. Yüzyılın en önemli şair tezkirelerinden biri olan *Meşâirü's-Şuarâ*'da (1568) Âşık Çelebi, şairlerin hayatını öylesine uzun ele almıştır ki, eser tezkireden ziyade tevârih-i şuarâ'dır. Çağının sosyal hayatına ve edebi çevrelerine de ışık tutan eser, sosyal bilimlere ait zengin bir malzeme sunmaktadır. Yine "tezkirecilik tarihinde en çok istinsah edilen" eserlerden biri olan *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi* (1586), bu yüzyılın önemli tezkirelerinden biri olmakla beraber, önceki tezkirelerde yer alan şair bilgilerini kaynaklarını gizleyerek kullanması; süslü, ağdalı, kusurlu anlatımı; yanlış bilgilere yer vermesi ve şairlerin ağızından yalanlar uydurması gibi sebeplerle eleştirilmiştir.³³

Osmanlı döneminde tabakat geleneğinin ortaya çıkışı, muhtelif sanat ve seci-

³⁰ Abdülkadir Özcan, "Tabakat – Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXXIX, s. 299.

³¹ Bk. Yusuf Öz, "Tezkire", *DİA*, XLI, s. 6; İsen, s. 8-24.

³² Özcan, s. 300.

³³ Osmanlı dönemi tezkire geleneği için bk. Mustafa Uzun, "Tezkire", *DİA*, XLI, s. 70-2; İsen, s. 8-24.

lerle işlenerek kaleme alınan ve edebî bir mahsul olarak ortaya çıkmış olan tezkire geleneğini bir asır geriden takip etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, tabakat geleneği içinde tarihî biyografilerin yazımı, XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren başlamıştır. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin (v. 968/1561) Arap tabakat geleneğine uyarak Arapça kaleme aldığı eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye ile başlayan bu gelenek, XVII. yüzyılda daha da gelişerek farklı meslek türlerini de içine alan yeni eserler vermiştir. Bu yüzyılın önemli müellifi Kâtib Çelebi'nin (1067/1657) *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl* adlı biyografi kitabı zikre değerdir. XVIII. Yüzyılda daha da zenginleşen ve alim, padişah, sadrazam, vezir, şeyhülislam, reisülküttab, hattat, bestekâr ve hayrat sahipleri gibi çok farklı zümreleri konu edinen Osmanlı tabakat geleneği, XIX. ve XX. yüzyıllarda da toplu ve bağımsız biyografik eserler vermeye devam etmiştir.³⁴

Bir biyografi olarak siyer

Kendinden önce yazılmış olan risaleleri kronolojik olarak tasnif eden İbn İshak'ın *el-Mübteda ve'l-Meb'as ve'l-Megazi* isimli eseri, dünya tarihini bir bütün olarak ele almış ve Hz. Peygamberin hayatını da dünya tarihinin bir parçası ve peygamberler silsilesinin sonuncusu olarak devam ettirmiştir. Bu anlamda bu derlemeyi içinde biyografik unsurların yoğun olarak bulunduğu bir tarih kitabı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Tabii olarak Hz. Muhammed öncesi dönem salt Kur'an menşeli olmayıp İsrailiyat rivayetlerine de dayandığı ve peygamberler tarihi niteliğinde olduğu için, bu dünya tarihi de Allah'ın sürekli müdahaleleriyle (mucizeler, uyarı maiyetindeki felaketler) şekillenen bir görüntü arz etmektedir.

İbn İshak'ın eserindeki siyer kısmı; nesebi, vahiy öncesi hayatı, risaleti, Mekke dönemindeki önemli olayları, Medine dönemindeki gazze ve seriyeleri, veda haccı ve vefatı ile Hz. Peygamberin hayatını bütün yönleriyle kronolojik bir çerçevede ele almıştır. Gerek İslam öncesi dönemde, gerekse Yahudilerle ilgili konularda, başta İsrailiyat olmak üzere oldukça zayıf rivayetlerin de bulunması ve rivayetleri aktarırken hadiste kullanılan yöntemleri kullanmayıp, rivayeti sadece ilk ravisinin ağzından vermesi (tedlis) sebebiyle İbn İshak, başta hadisçiler olmak üzere geniş bir kitle tarafından eleştirilmiştir.

Bu ilk teliflerdeki rivayetlerin çeşitliliğinde, muhtemelen ilk ravilerin edebi süslemeyle anlattığı vakıaların, bilahare kelimesi kelimesine gerçekten olmuş gibi aktarılması etkili olmuştur. Şiirin ve edebi yakıştırmaların yaygın olduğu Arap edebiyatında bu tür anlatıların, Kur'an ve hadis gibi çok daha katı kuralların etkili olduğu bir alana nispetle siyere sızması, bu çerçevede anlaşılır gibi gözükmektedir. Nitekim Arap tarihçiliğinin ilk şekli olan neseb anlatımları ile Ey-

³⁴ Özcan, s. 300-1.

yam'ül-Arab hikâyelerinin dayandığı şifahî rivayetin, İslam'ın ilk dönemlerinde de yaygın olduğu bilinmektedir.³⁵

İbn İshak'ın eserini temel alarak yeni bir siyer yazarı İbn Hişam'ın bu konuda yapılan tenkitleri dikkate aldığını görüyoruz.³⁶ Bu bağlamda peygamberler tarihi kısmındaki muhtelif rivayetlerin, Kur'an'da yer almayan ve peygamberle ilgisi gözükmeyen konuların, edebe aykırı ifadelerin, tanınmış şairlere ait olmayan şiirlerin ayıklandığını görmekteyiz. Bu düzenlemelerden sonra İbn İshak'ın eseri, İslam dünyasında İbn Hişam'ın adıyla meşhur olmuş ve geniş bir kabul görenek, kendinden sonra yazılacak tüm siyerler için en temel kaynak haline gelmiştir.

İbn İshak'dan sonra el-Vakîdî (v. 207/823), Hz. Peygamberin yalnızca Medine dönemindeki faaliyetlerini ihtiva eden ve çoğunlukla da gazveler üzerinde duran *el-Megazi* isimli eserini telif etti. Bu eser, Medine dönemi açısından daha detaylı ve hadis metodolojisine daha yakın olmakla birlikte, sonraki siyerler üzerinde yeterince etkili olmamıştır. Buna karşılık Vakîdî'nin talebesi ve kâtibi İbn Sa'd (v. 230/845) tarafından kaleme alınan *Kitab el-tabakât*, Hz. Peygamberin fiziki ve ahlaki özelliklerini anlatan rivayetlerin yer aldığı *Şemal* kısmıyla, sonraki dönem siyer yazıcılığı üzerinde oldukça belirleyici olmuştur.

Öte yandan Hz. Muhammed'in hayatını konu alan eserlerin içerdiği malzeme de zaman içinde ciddi bir artış yaşandığını görüyoruz. Hadis derlemeleri ile eldeki literatürün genişlemesi, sebep-i nüzul kitaplarının telifi, nesep ve tabakat kitaplarındaki malzemelerin siyer kitaplarına aktarılması ve bilhassa tasavvufi çevrelerde kıssa ve menkıbe geleneğinin revaç bulmasına bağlı olarak yeni biyografik siyer eserlerindeki içerik genişlemiş ve farklı şekillerde kullanılmıştır.³⁷

Bu tür bir peygamber portresinin, "anlaşılması" arzulanan Hz. Muhammed'in etrafına sayısız "mistik saygı perdeleri" diktiği ve böylece milyonlarca Müslümanın peygambere olan sevgilerini pekiştirmekle birlikte, "inanınların gözlerini tarihî hakikatten perdelediği" de iddia edilmiştir.³⁸ Benzer şekilde Osmanlı döneminde kaleme alınan *Muhammediyye* ve *Ahmediyye* isimli eserlerde kurgu ile gerçek birbirine karışmış; menkıbeler destanlaştırılmıştır. Böylece tarihî bilginin aktarılmasından ziyade, tasavvufi çeşnilenmiş bir Peygamber sevgisinin halk kitlelerine aşılması hedeflenmiştir.³⁹

Nitekim XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'da bilinen siyer eserlerinin, daha ziyade

³⁵ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991, s. 37-9.

³⁶ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam – İslam Tarihi* (çev. Hasan Ege), I, İstanbul 2006, s. 9, 20-21.

³⁷ Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milal ve Nihal*, IV, sayı:3, Eylül-Aralık 2007, s. 134-5.

³⁸ Annemarie Schimmel, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)", *Tasavvuf Dergisi*, sayı:9, s. 406.

³⁹ Özdemir, s. 141.

tasavvufi özellikleri ile ön plana çıkan menkıbe ve hikâyelerle donatıldığı ve tamamen ve kısmen manzum olarak kaleme alındığı görülmektedir.⁴⁰ Tanzimat sonrası dönemde dahi, halk tarafından en çok rağbet gösterilen siyer eserlerinin, geçmişte telif ve tercüme edilmiş eserler olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan gerek Osmanlı coğrafyasında gerekse diğer İslam ülkelerinde siyer konusunda yeni arayışların da XIX. yüzyıl içinde geliştiğini görmekteyiz. Bu dönemde geleneksel üslupta yazılmış kimi siyerler, özellikle batıcı ve akılcı ekibin şiddetli tenkitlerine maruz kalmıştır.⁴¹

Bu tür tepkiler, XIX. yüzyıl İslam coğrafyasının taklit, değişim, dönüşüm, ihya ve irtica furyalarının bir arada estiği fırtınalı ortamında, siyer yazımının ciddi ölçüde tartışmalar içinde yer aldığı önemli bir göstergesidir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren (Gibbon, Higgins, Carlyle gibi) ilk Batılı müsteşriklerin Hz. Peygambere yönelik tenkit ve takdir içeren çalışmalarını, XIX. yüzyılın ortasından itibaren bu kez Arapça, İslam tarihi ve siyer kaynakları konusunda yetkin Weil, Sprenger, Nöldeke ve Muir gibi müelliflerin çok daha sarsıcı tezleri takip etmiştir. Bu isimler sadece içeriği yorumlamamış; aynı zamanda siyer ve tarih kaynakları ve metoduna yönelik ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır. Hadislerin çok büyük bir kısmının sonradan uydurulduğuna dair tez, Caetani, Lammens ve Shacht gibi siyer araştırmacıları tarafından siyer malzemesine de sokulmuş ve siyerin büyük ölçüde sonradan gelişen siyasi ve itikadi olayların ışığında oluşturulduğuna dair görüşlerle beslenmiştir.⁴²

Batı'nın İslam toplumları karşısında siyasi, iktisadi ve ilmî olarak ciddi anlamda yükselişe geçtiği bu dönemde, özellikle din eksenli gelişen tartışmaların, korumacılıktan reforma, özürücü (apolojist) ve bağdaştırıcı (konformist) yaklaşımlardan inkarcılığa kadar oldukça geniş yelpazeden tutumlarla beslendiği görülmektedir. İlginç bir şekilde tüm İslam dünyasında yabancı saldırılara karşı savunma hattının, bu dönemde peygamberin etrafında oluşturulduğu görülmektedir.⁴³ Modernlik ile tasavvufi geleneğin sentezini yapmaya çalışmış olan Muhammed İkbâl'in şu sözleri dikkat çekicidir: "Allah'ı inkar edebilirsin, fakat Hz. Peygamber'i asla inkar edemezsin."⁴⁴ Bu çerçevede Hz. Peygamber'in modern dünyanın saldırıları ile karşı karşıya kalan müslümanlara "kimlik verebilen bir

⁴⁰ Bu konuda bk. Seyfettin Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, XVIII, sayı:3, 2005, s. 335-9.

⁴¹ Uzun, s. 325.

⁴² Özdemir, s. 141, 145-6.

⁴³ Bu dönemdeki tartışmalar ve siyer yazımı üzerindeki etkileri için bk. Nihal Şahin Utku, "Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı", *Siyer-Edebiyat İlişkisi, Siyer Atölyesi-2*, İstanbul 2010.

⁴⁴ Schimmel, s. 406, 411.

güç” olarak yeniden doğduğu görülmektedir.⁴⁵

Peygamber biyografisine yansıyan bu dönüşüm ve savunma olgusunun, İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde birbirine yakın dönemlerde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Farklı açarların ve farklı yaklaşımların benimsendiği bu eserlerin tümünde, artan baskı karşısında bir girişimde bulunmak ve bu girişimi peygamber odaklı yapmak gayretinin temel hedef olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede kimi İslam alimi; Hz. Muhammed’in hayatını, mucizelerden, menkıbelerden ve literatüre oldukça sonradan girmiş olan şemail edebiyatından sıyrarak, tarihî ve sosyal kimliğiyle ön plana çıkan bir peygamber tasavvuru inşa etmek istemiştir. Bu çerçevede, zamanın ihtiyacına göre Hz. Peygamber, kimi zaman ıslahatçı, kimi zaman halim, kimi zaman mücadeleci, kimi zaman muttaki kimliği ile öne çıkarılmıştır. Tüm bu farklı kimlikler, Hz. Peygamber’in beşer vasfı içine yedirilerek sunulmuştur.⁴⁶

Peygambere yüklenen anlam ve onun biyografisinin topluma vereceği mesaj üzerinde yeniden yeniden yazılan siyerlerin bugünkü durumu, geçmişteki arayışlardan farklı değildir. Hz. Peygamberin hayatını duygu dolu bir yaklaşımla ele alan eserlere göre, bilimsel çalışmaların kuru ifadelerle yüklü tezleri, Allah’ın elçisini sıradanlaştırma komplosunun tabii bir uzantısıdır. Bilimsel kaygıları ve rasyonel delil ve açıklamaları benimseyenler için ise edebî yaklaşımlarla inşa edilmiş siyer kitapları, tarihî gerçekliği saptırmaktadır. Sonuç itibarıyla peygamberin biyografisi çok farklı amaçlar, ihtiyaçlar ve yöntemlerle tarih boyunca defalarca yazılmış ve yazılmaya da devam edecektir.⁴⁷

Son olarak Hz. Muhammed’in hayatının sadece siyer yoluyla aktarılmadığını da belirtmek gerekir. Biyografik unsurlarla yüklü bir çok edebî tür peygamberi konu edinmektedir: Mevlit, mucizât-ı nebi, naat, delâil, esmâ-i nebi, evsâf-ı nebi, miraciyye, regaibiyiye, gazavatnâme, şemail, hicretname ve faziletname gibi.

Tarih metodu açısından biyografinin temel sorunsalları ve siyer yazımı için anlamı

Biyografik eserlerin tarih yazımı olarak değerlendirilmesi oldukça yenidir. Antik çağın son biyografi yazarlarından olan Plutarkhos açıkça tarih yazmadığını, insan hayatlarını kayda geçirdiğini ifade eder.⁴⁸ XIX. yüzyıla kadar da biyografi yazımı, özellikle Batı dünyasında edebiyata tarihten daha yakın durmuştur. Oysa

⁴⁵ Schimmel, s. 407-8.

⁴⁶ Utku, “Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı”, s. 73.

⁴⁷ Bu konuda Türkiye’deki örnekler için bk. Nihal Şahin Utku, “Popüler Siyer Eserlerinde Peygamber Tasavvuru”, *Türkiye’de Popüler Siyer Çalışmaları – Türkiye’de Çocuklara Yönelik Siyer Çalışmaları, Siyer Atölyesi – 3 ve 4*, İstanbul 2013.

⁴⁸ Deline.

İslam dünyasında tarih yazımı siyerle başladığı için biyografi çok daha kabul görmüş ve birçok tarihçi, biyografik eser ve derlemeler de kaleme almıştır.

Tarih yazımını büyük ölçüde, tarihî olguları bir araya getirmekten ibaret sayan, yazarın objektif olmasını elzem gören, yoruma yer vermeyen akılcı ve pozitivist bilim anlayışının hakim olduğu yıllarda biyografi de kendi alanında en somut bilgilere odaklanmıştır. Ancak tarihin diğer sosyal bilimleri, diğer sosyal bilimlerin de tarihi kullanmaya başladığı XX. Yüzyılda, toplumun bireyin önüne geçmesi ve sosyal tarihin yükselişi, biyografiyi edebiyatın kollarına itmiştir.

Öte yandan “doğru”nun evrenselliğinin sorgulandığı ve mikro tarihin daha bir önemli görüldüğü post-modern söylemde, biyografinin tarih ilim ve metoduna nispetle daha “süfli” olduğu kanaati ciddi anlamda sorgulanmaktadır. Dahası büyük insanların tarihi şekillendirdiği tezi hâlâ tartışılrsa da, günümüz tarihçileri biyografilerde insan hayatlarından öte, o insanların yaşadıkları dönemlere ait ipuçları bulabileceklerini görmüş ve biyografik eser ve malzemelere, aynen sözlü tarih malzemelerine yaklaşımlarında olduğu gibi, potansiyel bir kaynak olarak yaklaşmaya başlamışlardır.⁴⁹ Bu sayede özellikle tarihin geleneksel kaynaklarında pek yer bulamayan toplumun genel tabakaları, kadınlar ve azınlıklar gibi konuları, bu daha geniş kaynak kullanımı yoluyla araştırma imkânı bulmuşlardır.⁵⁰ Siyasi tarihlerde ihmal edilen birçok konu, özellikle de kültür tarihi ile ilgili konulardaki eksik noktalar, biyografik kitapların sunduğu malzemeyle giderilmiştir.⁵¹

Biyografinin bir yöntem ve tür olarak bilim dünyası içindeki yükselişi, post-modernizm ve psikolojinin yükselişiyle eşzamanlıdır. Biyografi, artık sadece tarihçiler için yeni bir kaynak değil, aynı zamanda birçok sosyal bilim dalı için de bireysel hayat hikâyelerine odaklanan yöntemiyle yeni açılımlar sağlamaktadır.⁵² Dahası özellikle kamu hizmetleri ve politikaları açısından biyografik yöntemlerin kullanılması son dönemlerde oldukça ilgi görmektedir.⁵³

Sonuç itibarıyla, biyografi “bir tarih türü, bir açıklama usulü, külli tarihin bir parçası” olarak görülebilir. Tabii olarak bu kabul, biyografi türünün kendi içinde belli problemleri barındırmadığı anlamına gelmemektedir.

Biyografiyle ilgili olarak karşımıza çıkan ilk sorun, biyografinin öznesinde kar-

⁴⁹ Terzioğlu, s. 286.

⁵⁰ Jeremy D. Popkin, “Biography and History – Review (of Barbara Caine’s book)”, *Biography*, c. 34, sayı: 2, Bahar 2011, s. 329-31. Terzioğlu, s. 287.

⁵¹ Şeşen, s. 83.

⁵² Biyografik yöntemlerin tarih dışı alanlardaki kullanımı için bk. Pru Chamberlain, J. Bornat ve Tom Wengaf (ed.), *The Turn to Biographical Methods in Social Science: Comparative Issues and Examples*, Routledge, Londra, 2000.

⁵³ Bu konuda mesela bk. Prue Chamberlain, J. Bornat ve U. Apitzsch (ed.), *Biographical Methods and Professional Practice – An International Perspective*, The Policy Press, Glasgow, 2004.

sıma çıkmaktadır. Zira biyografi yazarına poz verenler, kendi dönemlerinin ortalama insanları değildir; her zaman önemli, istisnai ve “kayda değer” kişiliklerdir. Halkın’ın ifadesiyle, biyografinin konusu ne kadar az meşhursa, tarihte yaptığı çarpıtma da o nispette daha küçük olacaktır. Ne yazık ki, “tarihsiz” bir adamın tarihi, kimseyi ilgilendirmez.⁵⁴ Tabii olarak biyografi bize sıradan olanı değil, alışılmışın dışında, hatta şaşırtıcı ve olağanüstü olanı anlatmaya çalışır. Bu nedenle biyografiler, belli özellikleriyle ön plana çıkmış tekil vakıalar üzerine çalışmalardır. Ancak her ne kadar, “tekil” bir durumu ifade etseler de, genellikle bu tekillik hem “klişe (stereotip)” olarak algılandığı için genelleştirilmekte; hem de tarihin akışı üzerindeki etkisi büyültülmektedir.

Bunlardan ikincisi, yani kişilerin tarihin akışı üzerindeki etkisini doğru okuyamama sorunu, sadece biyografilerde değil, tarih yazımının genelinde karşılaşılan bir durumdur. Carr, tarihî vakıaları kişilerle ilişkilendirmenin, karmaşık sosyolojik ve ekonomik analizler yapmaktan daha kolay gözüktüğünü söyler. Ona göre bireylerin şahsi davranışları, içinde yaşadıkları toplumun genel davranış kalıplarından kolaylıkla ayrıştırılamaz. Üstelik ele aldığı öznenen zamansal ve mekânsal olarak uzak olan bir tarihçinin, bunu doğru bir şekilde yapması beklenemez.⁵⁵

Carr, daha da ileri giderek tarihte önemli olanın sayılar olduğunu, her tarihî olay ve dinamiğin belli şahısları ön plana çıkardığını, ancak söz konusu olay ve dinamiklerin geri planındaki toplu davranışların, o şahısların da parlamasına sebep olduğunu düşünür. Ona göre, başkaldıranlar da, otoriteler kadar aynı şartların bir sonucudur ve tarih, büyük adamların biyografilerinin toplamı değildir. Neticede büyük adamlar önemlidir; ama onları, içinde buldukları tarihten soyutlamak ve onların tarihin akışını ciddi anlamda değiştirdiğini düşünmek yanlış olur. Adam Smith ve Hegel’in ortaya koyduğu üzere bireysel davranışların, bireylerin öngördüğünden farklı sonuçları vardır. (Mesela, Adam Smith’in görünmez el nazariyesine göre bireyin kendi menfaatini arttırma yolunda yaptıkları, toplumun da menfaatine olacaktır. Hegel’e göre de büyük adam, çağının istemini ve ihtiyacını yerine getirebilen kişidir.) Tarih, bireylerin arzuladıkları sonuçların toplamı değil, birçok kişinin bilinçli, bilinçsiz davranışlarının etkileşimli sonucudur.⁵⁶

Bununla birlikte, tarihî kişiliklerin niyetleriyle, neticede gerçekleşen tarihî vakıalar arasındaki ilişkiye daha fazla önem veren ve bu anlamda tarihçinin hem şahısların niyetlerini anlamaya çalışması hem de ilişkiyi ortaya koyması gerektiğini ileri süren tarihçiler de vardır. Mesela, Collingwood’a göre, bir olayın nedeni,

⁵⁴ Halkın, s. 55.

⁵⁵ E. H. Carr, *Tarih Nedir?*, İstanbul 1987, s. 62-4.

⁵⁶ Carr, s. 68-73.

eylemi ile olayın olmasına yol açan kişinin zihnindeki düşünce demektir. Tarihsel olaylar, fizik olaylarından farklı olarak görünenin dışında, belli düşünce süreçlerinden ve niyetlerden oluşur. Tarihçi için, “keşfedilecek nesne salt olay değil, onda dile gelen düşüncedir.”⁵⁷

Bir insanın içsel ve mahrem süreci, bir takım görüntülere dayanarak ne kadar anlaşılabilir? Bu “anlama” olsa olsa bir tahmin ve kişisel yorumdur. Biyografinin, Osmanlı Türkçesindeki karşılığı olan “tercüme-i hal”, esasında bu anlama gayretini güzel bir şekilde ifade eden bir isimlendirmedir. Bu karşılık, biyografinin tam olarak başkasını anlamaya yönelik bir çaba olduğunu gösterir. Yaşanan bir ömrün, kişiye özgü bir halin, başkalarına kapalı olan bir yaşantının ifşası ve anlaşılır bir dille ifadesi amaçlanmaktadır.

Biyografinin öznesi olan şahıstan zaman ve mekân olarak uzakta kalan ve onun hayatına ancak dolaylı kaynaklardan erişebilen biyografi yazarı, bu hal tercümesini nasıl yapacaktır? Bu anlamda biyografi, incelediği kişinin içinde bulunduğu ortamı ve tarihsel olayları; kaynaklara, belgelere, tanıklıklara dayalı olarak sunmak istemesiyle tarihsel bir nitelik taşır, tarihsel bir yöntem kullanır. Diğer yandan elindeki eksik malzemeyle incelediği kişi arasında irtibat kurmak, kişinin niyetini ve düşüncelerini ortaya dökmek için de tabii olarak araları doldurmak durumunda kalacaktır. Biyografi yazarı, böylece ele aldığı tarihî olaylara ve kişiliklere kendi üslubunu, hayal gücünü, kurgusunu, kişisel değerlerini, bakış açısını, kısaca kendi kişisel dünyasını katacaktır. Bu anlamda ilk bakışta tarih biliminden uzaklaşarak edebi bir tür olan romana yaklaşacaktır. Biyografinin, çoğu zaman tarihin değil, edebiyatın bir alt dalı olarak görülmesinin temel sebebi de budur. Diğer yandan roman ile biyografi arasında ciddi bir fark vardır: Roman okuyucusu, okuduğunun “hayali” olduğunu bilir. Öte yandan biyografi, tarihî olma niteliğiyle “gerçeği” yansıtmaya hevesindedir ve okur da biyografiyi okurken, her zaman “gerçek değeri”ni dikkate alır. Okuduğu olayların, kişilerin gerçek olduğundan emin olmak ister ve bunu hep varsayar. Bu nedenle biyografi yazarı her zaman “aldatmaya”, biyografi okuru da her zaman “aldanmaya” meyillidir. Odaktaki bireyin hayatının farklı alanlarının birbirini üzerindeki etkileri, küçük olaylar ve çevre – davranış etkileşimleri, biyografi yazarı tarafından kimi zaman abartılabilir.⁵⁸ Biyografi yazarı, tarihle edebiyat arasında gidip gelir. Bu geniş ve sınırları belirsiz alan ona bir hareket serbestisi kazandırsa da, biyografinin tarihî niteliğini sınırlar.

Diğer yandan geçmişteki gerçeği yeniden inşa ettiğini iddia eden tarih ilmi de aynı sorunlardan mustarıptır. Tarihten günümüze kalan kaynak ve delillerle,

⁵⁷ Collingwood, s. 257.

⁵⁸ Renders, s. 120; Vefa Taşdelen, “Biyografi: Ötekine Yolculuk”, *Milli Eğitim*, sayı: 172, Güz/2006, s. 12.

olayların gerçekleştiği ortamı birebir inşa etmek yetersiz olduğu için, tarih yazımına ister istemez bir “fiction” unsuru dahil olur. Zira tarihî olgular ve deliller, tarih yazımı için elzem, ama yeterli değildir.⁵⁹ Nitekim Collingwood’un makas ve zamk dediği yöntemle göre, ki tarih yazımının önemli bir kısmı ona göre bu yöntemle yazılmıştır, tarihçi önce ne bilmek istediğine, yani bugünün sorunlarıyla şekillenmiş düşünce tarzı, bakış açısı ve meraklarına göre bir araştırma konusu belirler. Ardından kafasındaki sorulara cevap teşkil eden delilleri ve kaynakları toplamaya başlar ve böylece delilleri ve kaynakları kendi bağlamlarından kopararak, kendi zamanına çeker. Bu deliller tarihçinin içinde bulunduğu bağlam ve zamanın şartlarıncı şekillenmiş ön yargılarınca ayıklanır, sıralanır ve tarihçinin kafasındaki soruya, aslında muhtemelen içinde verdiği cevaba uygun bir yapıda ve kendi içinde tutarlı bir şekilde derlenir.⁶⁰ Zaten modern tarihçilerin kaynağını teşkil eden eski tarih yazımları da önceki tarih yazıcılarının filtrelerinden benzer şekilde süzölmüş malzemelerdir. Örneğin, Ortaçağ Avrupa’sı mevcut kaynaklara göre ciddi anlamda sofu bir toplum gibi görünür. Kaynaklarda tersine bir delilin olmaması, söz konusu döneme ait malzemenin önemli bir kısmının dünyayı sofu görmek isteyen kilisenin vakanüvislerince derlenmiş olmasından mı kaynaklanmaktadır?⁶¹ Bugünden soyutlanmış bir geçmiş algısı mümkün olmadığı için yetersiz ve seçilmiş bir tarihî olgu derlemesinden hareketle tarih yazımı, en iyi ihtimalle tarihçinin zihnindeki muhayyilede bir “yeniden inşa” çabası⁶² veya tarihçinin zihnî bağlamında empati ve inşanın bir arada gerçekleştiği bir “tasarım”dan⁶³ ibarettir. Carr, bu yüzden bir tarih kitabı okumadan önce, yazarını tanımanın önemine işaret eder.⁶⁴

Toplumların dönüşüm ihtiyacı ortaya çıktıkça, dış kültürlerle irtibatları artıkça, sosyal ve siyasi kurumlarda ciddi bozulmaların olduğu kabulü yaygınlaştıkça, tartışmaların odağına hemen her zaman beşeri bir ilim olarak tarihin de çekildiğini görürüz. Bir toplumun tarih birikiminin o toplumun din, devlet ve kültürüyle yakından ilişki içinde olması, kimi aydınları ideali tarihte aramaya itmiş; kimilerini de o güne dek hâkim olan tarih yazımının egemen güçlere hizmet ettiğini ve aslında tarihî gerçekliğin mevcut durumla ilgili ciddi sıkıntılara işaret ettiğini iddiaya götürmüştür. Bu tür iddiaları, materyalist tarihçilerde veya Hıristiyan ortaçağımlı güzelleyen kilise tarihine karşı çıkışlarda görebiliriz.⁶⁵

⁵⁹ Carr, s. 16.

⁶⁰ Collingwood, s. 302-6.

⁶¹ Carr, s. 21-2.

⁶² Carr, s. 33-6.

⁶³ Collingwood, s. 38-41, 257-8.

⁶⁴ Carr, s. 31.

⁶⁵ Zeki V. Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1985, s. 136-7. Ayrıca bk. Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihcilik Mesleği* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985, s. 19-21.

Tarih, tarihî vakaların bir koleksiyonu olarak anlaşılmayacağı gibi, tecrübi ilimlerden farklı olarak geçmiş bilginin tasvirinden de ibaret görülmemelidir. Ortada fotoğrafını çekebileceğimiz, ölçüm yapabileceğimiz bir gerçeklik yoktur. Ortada büyük bir bulmacanın milyonlarca parçası vardır ve işin ilginç bunları farklı şekillerde bir araya getirmek, en azından görünürde mümkündür. Zira tarihî hakikat, “inşâ edilmiş” bir hakikattir. Laboratuvarı olmayan tarihçinin tespitlerinin de, tahkikleri gibi gerçekliğe ulaştığını ispat edecek bir mikyasa bulunmamaktadır.⁶⁶

Tarih yazımının gerçek ile kurgu arasındaki bu sorunsalı, biyografi yazımındaki kurgusallığın etkisini kısmen hafifletmektedir. Öte yandan biyografi, aynı kaynaklardan hareketle sadece olgu ve olaylara değil, aynı zamanda o olgu ve olaylarla etkileşim içinde olan öznelere odaklandığı ve bu anlamda, bırakınız geçmiş, şimdiki zamanda dahi zor ölçülebilir, zor gözlemlenebilir ruh hallerini, iç hesapları, dış vurulmayan veya dışarıya kasıtlı ve kasıtsız olarak yanlış bir şekilde yansıyan çıkarları, hayalleri, hedefleri okumaya çalıştığı için, kurgusal inşa yöntemine normal tarih yazımından daha sık başvurmak durumunda kalır. Ancak neticede Chaucer’ın biyografisinin yazarı Ruth Kennedy’nin de ifade ettiği üzere, ellerindeki kaynaklar ne olursa olsun, biyografılar inceleme nesnelerini kendi güncel ve kişisel imgelerinin etkisiyle yeniden yaratırlar.⁶⁷

Biyografi yazımında karşımıza çıkan bir başka sorun da yazar ile yazılan arasındaki ilişkide yaşanmaktadır: Bir biyografi, hemen her zaman övmeye ve suçlamaya hazır bir konumda bulunur. Övgü ve yerginin ortasını bulmak, bilimsel bir serinkanlılığı ve eleştirel bir yaklaşımı gerektirir. Troyat, Dostoyevski’nin biyografisini yazdığı kitabın hemen başında şunları söyler: “Nice ünlü adamların yaşamları, yapıtları ölçüsünde değildir. Bu dosdoğru yaşantılar karşısında biyografi yazarı romancı heveslerine kapılır; tamamlar, yorumlar, türetir. Gerçeklerden çok sanatını, kahramanından çok kendini düşünür. Büyük bir adama hizmet edemez, ondan faydalanır.”⁶⁸ Bir anlamda biyografi, biyografi yazarı ile yazılan kişi arasında bir alışveriştir. Onlar bu süreçte birbirlerinden çok şey alıp verirler.

Bu açıdan biyografik eserler, tarihî şahsiyet ile yazar arasındaki zamanlar üstü bir ilişkinin sonucudur. Tarih yazımında yazarın kafasındaki sorular, olguları şekillendirirken, biyografide o olgular ayrıca tarihî bir kişilikle ilişkilendirilir.⁶⁹ Burada en büyük sıkıntı, yazarın kendi değer yargılarıyla tarihî şahsiyeti kendi

⁶⁶ Halkin, s. 13.

⁶⁷ Ruth Kennedy, “Recreating Chaucer”, *Writing the Lives of Writers* (haz. Warwick Gould ve Thomas F. Staley), New York 1998, s. 54.

⁶⁸ Taşdelen, s. 13.

⁶⁹ Carr, s. 31.

bağlamından çıkararak yaptığı güzeleme veya yerme çabalarında ortaya çıkar.⁷⁰

Biyografi yazımında belki de öncelikle sorulması gereken, bir kişinin bir başkasını niçin anlatmak istediğidir. İster edebî olsun ister tarihî, biyografik bir eser koymanın iki temel gerekçesi olacaktır: Bunlardan ilki, anma (*commemorative*) amaçlıdır. Hakkında yazılan kişiyi ve yaptıklarını anmak, onun hayatından, başarılarından ve tecrübelerinden bugüne aktarmak bu tarz biyografileri betimler. Bu tür biyografilerde esere konu şahıs, içinde yaşadığı toplum, şartlar ve dönemin örnek bir numunesi olarak değil, öznel ve tekil bir varlık olarak ön plana çıkar. Tabii olarak bilimsel bir araştırma gayreti, olguları delillendirme telaşı ve kişinin içinde bulunduğu nesnel şartların irdelenmesi bu eserlerde pek gözlemlenmez. Tam tersine edebî üslup ve yöntemlerin daha ön plana çıktığı söylenebilir.⁷¹

Öte yandan eleştirel yorumlayıcı yaklaşım (*critical interpretive*) ise biyografik özneyi içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde değerlendirmeye çalışır. Bireyin, toplumun geneliyle ortak ve farklı yanlarını, onun bir araya gelen hangi özelliklerinin ve hangi çevresel unsurların şahsın tarih içindeki konumunu ön plana çıkardığını anlamaya çalışır. Bu tarzın esasında oldukça yeni olduğu söylenebilir. Renders, bu tarzın ne edebiyatta ne de tarihçilik mesleğinde bir geçmişi olduğunu, bilakis habercilik ve gazetecilik ile doğduğunu iddia eder.⁷²

Biyografi yazımında çoğunlukla objektif bir meraktan ziyade hayranlık veya husumetin ön plana çıktığını görürüz. Bu durum özellikle 19. yüzyıl öncesi biyografilerinde ve yazılan kişinin bir peygamber, aziz ya da dini lider olduğu durumlarda daha belirgindir. Zira ilk biyografiler daha ziyade kahramanlar, krallar, bilgeler, örnek kişilikler ve belli bir dinin önde gelenlerini irdemiş; keramet sahiplerinin menkıbelerini ele almış ve önemli ölçüde hayranlık ve örnek olma özelliği ile öne çıkmıştır. Keza bir din adamını yazan biri ya bu din adamına inanmaktadır ya da inanmamaktadır. İnanan, ilgilendiği kişiyi yüceltecek; inanan ise yanlışlığını, sapkınlığını vurgulayacak veya en iyi ihtimalle psikolojik açıklamalara sığınacaktır. Övgü ve yerginin ortasını bulmak, bilimsel bir serinkanlılığı ve eleştirel bir yaklaşımı gerektirir.

Tarih bilimcilerin tarafsızlık olarak tarif ettikleri ilkenin, bu çerçevede çoğu biyografi yazarında bulunması zor gibi durmaktadır. Öte yandan tarafsızlık ilkesi gerçekten ne kadar uygulanabilir bir ilkedir? Halkın, iyi bir tarihçinin, “hiçbir döneme ve hiçbir ülkeye” mensup olmamasını isteyen Fenelon (1651-1715)’un tezine karşı çıkar ve bunun asla mümkün olmayacağını, hatta akıldışı bir temenni olduğunu dile getirir. Her insanın bazen farkında olmadan ahlaki anlayışlarını ve

⁷⁰ Carr, s. 101-4.

⁷¹ Hans Renders, “Did Pearl Harbor Change Everything? : The Deadly Sins of Biographers,” *Journal of Historical Biography*, c. 3 (Bahar 2008), s. 100.

⁷² Renders, s. 101-2.

siyasi tercihlerini kendisinden tevarüs ettiği bir ortama mensup olduğunu, tarihçilerin en bağımsızlarının da hayatın kendisi olan bu mirastan kaçamayacaklarını, bu mirası reddetmelerinin, kendilerini şekillendirmiş olan ortam için haksızlık olacağını vurgular. Ve “insan kendisine rağmen, partizan olmaksızın taraflı olabilir,” hükmünü koyar.⁷³ Haklıdır da. Hakikaten Halkın’ın de ifadesiyle, en tarafsız tarihçi bile daima zamanının ve memleketinin insanıdır.

Tarihçinin tarafsızlık ilkesinin sorgulandığı bir durumda biyografi yazarının tarafsızlığı, tarihçinin tarafsızlığından nitelik olarak değil ancak nicelik olarak fark oluşturacaktır. Bu durumda Collingwood’un bir tarihçiden bekledikleri, özellikle biyografi yazarı için oldukça anlamlı durmaktadır. Zira Collingwood’a göre, bir yazı çabasının tarih yazımı olabilmesi için, öncelikle sorular sorabilmesi bakımından bilimsel olması, ardından tarihin nesnesi olarak gördüğü insana odaklanması, sorulara verdiği yanıtlar için deliller toplaması ve nihayet insana insanı anlatmak için var olması yeterli gözükmektedir.⁷⁴

İnsanın ötekine yaptığı yolculuk, başkaları yoluyla kendini keşfetmesine de imkan tanısa da, biyografi en az tarih kadar güç bir sanat olup, tarih yazımından bilimsel olarak farkı, nitelikten ziyade niceliksel olan alandır. Bu şartlar altında biyografik bir alan olarak siyer yazımı hakkında ne söyleyebiliriz?

Siyer, “sire” kelimesinin çoğulu olup, sözlük anlamıyla, yol, davranış, adet, tutum, ahlak ve yaşantı anlamlarına gelmektedir. Bu haliyle siyer kelimesinde, pozitif bir anlam, gizliden gizliye bir “örneklik” olduğu ileri sürülebilir. Siyer yazımına yönelik eleştiriler, bizatihi “siyer” kelimesinden başlatılabilir. Geçmişte tarihçilerin hor gördüğü biyografi gibi, siyer de benzer eleştirilere tabi tutulmuştur. Ancak siyer yazımında, normalde dahi uygulanması zor, ama belli bir üslup çerçevesinde gizlenebilen “tarafsızlık ilkesi” ne derece geçerli olabilir?

Zira her şeyden önce algılarımızla algılayamadığımız ve aklımızla tahayyül edemeyeceğimiz bir âlemden mesaj aldığını söyleyen tarihî bir şahsiyeti, yine büyük çoğunluğu bu şahsiyetin mesajına inanmış olan insanların rivayetleriyle değerlendirmekteyiz. Bu değerlendirmede Hz. Muhammed’in (Hz. ifadesini kullanmakla esasında biz de tarafımızı ifade etmiş oluyoruz) bir peygamber olduğuna inanıp inanmama meselesi, oldukça önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira İslami inanişe göre 40 yaşında Peygamber olan bir insanın hayatında yaşanan bu ani değişimin izahını, sadece tarihin imkânlarıyla izah etmeye çalışmak oldukça zordur. Böyle bir yaklaşımı, materyalist ve hümanist kimliğiyle ortaya çıkan kimi tarihçiler denemiştir ve neticede Peygamberin şahsında samimiyet ile sanrılı ruh halini, siyasi deha ile saflığı, toplumsal çekim

⁷³ Halkın, s. 12.

⁷⁴ Collingwood, s. 39-40.

gücü ile inzivayı, yaşadığı toplum için yadırganacak kadar geç bir yaşta evlenmekle çok eşliliği bir araya getirmeye çalışan, tutarsız bir kişilik ile karşılaşmışlardır.⁷⁵ Onun yaşamını okurken, yapılan okumaya okuyanın inançları ve önyargıları ister istemez karışacaktır. Dolayısıyla siyerin bizatihi kendisi, inancın ve inançsızlığın, tabii bir sübjektiflik soktuğu bir alandır. Bu çerçevede, bazen yazarın tarafını net bir şekilde ortaya koyması, yapılan çalışmaların değerini dahi arttırmaktadır.

Siyer çalışmalarında inancın etkisi, tahminimizden daha derinlere nüfuz edebilmektedir: Özellikle de tarihî hadiselerdeki sebep – sonuç ilişkisi noktasında. Carr, tarih incelemesinin, nedenlerin incelenmesi olduğunu söyler ve tarihinin durmadan “niçin” sorusunu sorması gerektiğini; cevap bulmayı umduğu sürece de durmaması gerektiğini ilave eder. Gerçekten de tarihçi “nasıl” ve “niçin”i bilmek ister. Ve bu arzusuna, ancak olguların birbirleri ile olan bağlantısına nüfuz ederek ulaşabilir.⁷⁶ Sebep – sonuç ilişkisi üzerine inşa edilecek bir dünyanın, David Hume’dan beridir felsefi sorgulaması yapılırsa da, neticede elimizdeki tek mantiki gerçek olan bu yaklaşımı benimsemek makul gözükmektedir.

Öte yandan, Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanan biri, Peygamberin hayatında sebepleri, diğer beşerî ilimlerde olduğu kadar sorgulamaz. İnanan için o döneme mahsus belirgin bir ilahî müdahale söz konusudur. Bu çerçevede, sebepleri sorgulamak yerine, hikmetlerin peşine düşülebilir. Siyer söz konusu olduğunda, birbirleriyle irtibatlı tarihî olaylar zincirini, dünya ötesi iletişimi olan bir peygamberin sıra dışı konumuyla irtibatlandırmaktan kaçamayız ve farkına varmadan bu olayları inanç alanlarımıza yerleşmiş belli yargılarla tahlil ederiz. Tarihçiler ve tarih filozofları tarafından yoğun bir şekilde işlenen tarihin, geçmiş olayların düzenli bir neden – sonuç sırası içinde ardarda düzenlenmesinden ibaret olduğu tezi, bu bakımdan, hiç değilse incelediği şahsiyetin mesajına inanmış biri için, siyer söz konusu olduğunda rahatlıkla tatbik edilemez.

Bu yüzden objektiflik, gerçekliğin peşinde olan tarihinin gayretlerinin ancak kısmî bir hedefi olarak kalabilir. Tarihçi olguları “vuku buldukları gibi göstermek; onları yorumlarına sübjektif unsurlar katmaksızın, şimdiki zamanla aydınlatmak peşindedir. Fakat tam objektiflik de tam tarafsızlık kadar ondan esirgenmiştir.”⁷⁷ İnanca ait bir kabul, siyer tarih yazımında objektiflik ve tarafgirlik ilkelerinde belli bir tavizi gerektirir.

Bununla birlikte “tarihçi, mümkün olan en büyük objektifliği yakalamaktan vazgeçmemelidir. Tarihçi için şahitliklerin ve yorumların kontrolü meselesi,

⁷⁵ Bu tür bir yaklaşıma örnek olarak mesela bk. Maxime Rodinson, *Hazreti Muhammed – Yeni Bir Dünyanın, Dinin ve Silahlı Bir Peygamberin Doğuşu* (çev. Atilla Tokatlı), İstanbul 1997.

⁷⁶ Carr, s. 115.

⁷⁷ Halkin, s. 13.

tekrarlanan incelemelere rağmen, asla zaman aşımına uğramayacak bir görev olmalıdır.”⁷⁸

İnanç meselesinin siyer alanındaki etkisi tarafsızlık ile sınırlı gözükmemektedir. Bu çerçevede siyer çalışmalarına yönelik eleştiri konusu yapılan (kendi dönemlerinin değer yargıları ile tarihî olguları yargılamaya çalışan) mutlakçı ve (tarihî olguları şimdiki duruma nispet edilebildiği ölçüde değerli gören) şimdici yaklaşımlara da bulaşmıştır bu husus.⁷⁹

Yukarıda yapılan tarifi çerçevesinde mutlakçılık eleştirisine, hiçbir şekilde mazeret aramamak gerekir. Zira değişken bir çağdaş gündemle tarihi yargılamak, beraberinde çok ciddi yanlısımları da getiren illetli bir ruh halidir. Oryantalist çalışmalar, İslam tarihini, bu çalışmaların geri planındaki siyasi (sömürgeci) gündemin gerektirdiği bir bakış açısıyla yargılamıştır. Bu çalışmaların ne kadar çarpıtılmış bir tarih anlayışını ortaya koyduğunu ve bu anlayışın Batı'nın zihin dünyasını ne kadar derinden etkilediğini, şimdilerde daha iyi anlıyoruz. Benzer bir illeti, kimi çağdaş Müslüman araştırmacıların da taşıdığını sıklıkla görüyoruz.

Bununla birlikte mutlakçı yaklaşımlardan bir kısmı, daha sonradan sistematik bir tarzda incelenmiş bir konuya, geçmişten malzeme bulmaya yönelmekten kaynaklanmaktadır. Ekonomiden siyaset ilmine, fizikten psikolojiye kadar birçok alanda belli bir disiplin içinde ele alınan konuların tarihteki karşılıkları hep merak konusu olagelmıştır. Böyle konularda son zamanlarda yapılmış sistematik çalışmalardan hareketle geçmişteki bir olguyu yeniden sorgulamak, mutlakçılığın en masum hali olarak değerlendirilebilir. Bunun, Annales okulu çıktıktan sonra, bu okulun geliştirdiği metotlarla tarihi yeniden yorumlamaya çalışmaktan pek bir farkı yoktur.

Diğer taraftan çok daha tehlikeli bir yaklaşım, özellikle bugünün bir şekilde kabul görmüş olduğu söylenen hâkim ideallerinin, aslında Peygamber tarafından icat edildiğini ispat etmeye yönelik çalışmalar olup, sayıları hiç de az değildir. Kimi zaman apolojist (özürçü) bir noktaya varabilen bu çalışmalar, çoğu kez tarafsızlık ilkesine uygun bir üslupla kaleme alındığından olsa gerek, ilim dünyasında oldukça revaç bulabilmektedir. Sonucuna iman edilmiş bu tür bir tezi ispat etmek için peygamberin hayatına müracaat etme yönündeki yaklaşımlar, tarihi ciddi bir şekilde tahrif etmektedir.

Diğer yandan yine siyer çalışmalarında eleştiri konusu olan şimdici yaklaşımların, özellikle peygamberin mesajına inanmış araştırmacıların yaptığı siyer

⁷⁸ Halkın, s. 13.

⁷⁹ Ahmet Davutoğlu, “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler arası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Divân İlmî Araştırmalar*, sayı: 7, İstanbul 1999.

çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkmasını çok da yadırgamamak gerekir.

Geçmiş aydınlatan, şimdiki zamandır. “Şimdiki geçmişle anlamak” önemlidir. Tarihe kendi devrimizin perspektifinden bakmaya mecbur isek, bu bizim tarih anlayışımıza bir perspektif getirecektir. Ve zaman değişince tarih anlayışımız da değişecektir. Burada geçmiş şimdi ile anlamaktan değil, şimdiki geçmişle anlamaktan söz ediyoruz.

Siyer ilmi, malzemesi ve kaynakları belli bir alandır. Siyer alanında yeni bir şey ortaya koymak, aslında değişen gündem ve şartlar çerçevesinde tarihi yeniden anlamaya çalışmaktan geçer. Değişen toplumsal gelişmeler karşısında, dünyevî hayatları ile dinî hayatlarını çatıştırmak istemeyen kesimlerin yaşadıkları problemlere, Hz. Muhammed’in hayatından çözüm üretme taleplerini dikkate alan çalışmaların olması tabiidir. Tarihin “şimdici” bir yaklaşımla ele alınması anlamına gelecek olsa da, hayatı model olan bir peygamberin hayatının yeniden süzgeçten geçirilmesi bazen zorunlu olabilmektedir. Mesela, alternatif bankacılık sistemi üzerine yapılan çalışmalar, azınlıklarla olan ilişkiler, anayasal hukuk, çok eşlilik gibi konular, bugünün modern dünyasında inananlara, peygamberin hayatına yeniden bakma ihtiyacı hissettirmektedir.

Bu noktada tarih metodolojisi açısından önemli bir ilke olan “şimdici yaklaşımlardan kaçınma ilkesi”, siyer söz konusu olduğunda belli ölçüde törpülenmek durumundadır. Çünkü siyerin bugüne bakan bir yanı vardır. İslam dininin Âdem’den beri devam eden tevhit anlayışının son halkası olduğu dikkate alındığında, Hz. Muhammed’in hayatının, tüm insanlığa yaptığı bir çağrının olduğunun da kabul edilmesi gerekmektedir. Bu noktada da siyer ilminin, bir şahsın biyografisini oldukça aşan ve insanlığa bakan mesaj yönü göz ardı edilemeyecektir. Bu bakımdan biz Hz. Muhammed’i yalnızca tarihî bir şahsiyet olarak algılayamayız. Siyerin, “tarihî” olanın olmazsa olmaz iki önemli vasfı olan zaman ve mekân boyutunu aşan bir yanının olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Tabii olarak “bugüne ışık tutacak” bir mesajı siyerden çıkarmak çok da kolay değildir ve sonuçlarının doğru bir şekilde okunması ve iyi bir şekilde değerlendirmeye tâbi tutulması icap etmektedir.

Sonuç

Batı tarihyazımında kimi zaman horlanmış, kimi zaman da tarihçiliğin önemli bir parçası olarak görülmüş olan biyografi yazımı, İslam tarih yazıcılığı içinde başından itibaren el üstünde tutulmuştur. Bunda hiç şüphesiz en önemli etken, Hz. Muhammed’in hayatına olan ilgi ve bunun İslam tarih yazımının temeli ve çekirdeğini oluşturmasıdır. Buna ilaveten biyografi yazımı, siyerle sınırlı kalmamış ve tarih yazımıyla eşzamanlı olarak başta sahabe, tabiün ve diğer hadis ravileri olmak üzere toplumun örnek şahsiyetlerinin hayatlarını ele alan ilmî bir disiplin

olarak çok sayıda ürün vermiştir. İslam coğrafyasında biyografinin edebî bir üslupla ele alınması, bu ilk formel çabalardan sonraki dönemlere tekabül etmektedir.

Diğer taraftan biyografi yazımının tarih boyunca gelişimi, bu tarzın tarih metodu açısından içerdiği sorunları daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Her ne kadar biyografi yazımına yönelik eleştirilerin önemli bir kısmı, tarih yazımı için de geçerliyse de, biyografilerde özellikle baş gösteren yazar ile yazılan şahıs arasındaki ilişkinin niteliği, odaktaki şahsın tarih içindeki konumu ve tarihin akışını ne ölçüde etkilediği ve ondan ne ölçüde etkilendiği gibi hususlar, biyografik çalışmaların bilimselliğini daha bir sorgulanır yapmaktadır. Görüldüğünden daha karmaşık olan sübjektiflik-objektiflik meselesi, biyografi yazımında çok daha katlanmaktadır.

Biyografik bir tarih yazımı olarak siyerin bu tür eleştirilere daha da açık olduğu görülmektedir. Zira vahiy aldığı ilan etmiş biri hakkında yazan kişinin ona inanıp inanmadığı meselesi, zorunlu olarak hem yazar ile siyerin merkezindeki Hz. Muhammed arasındaki ilişkiyi, hem de yazarın İslam peygamberinin tarihin akışını ne ölçüde değiştirdiği ile ilgili tutumunu belirlemektedir. Bu çalışma, tarih yazıcılığında kutsanan objektiflik ilkesinin, siyer yazımında mümkün olamayacağı tezini savunmaktadır. Bilakis yazarın Hz. Peygamber'e olan yaklaşımını net olarak ortaya koyması, eserin daha sıhhatli bir şekilde değerlendirilmesini mümkün kılacaktır. Bu çerçevede kaynakların, tarih metodu açısından da tasnif edilmesi ve hassasiyetle kullanılması tavsiye edilmektedir.

Bibliyografya

- Avcı, Casim, "Tabakat – İslam Tarihi", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 297-9.
- Bloch, Marc, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985.
- Breisach, Ernst, *Tarihyazımı* (çev. Hülya Kocaoluk), İstanbul 2007.
- Carr, Edward Hallett, *Tarih Nedir* (çev. Misket Gizem Gürtürk), İstanbul 1987.
- Chamberlain, Prue, (ed. J. Bornat ve U. Apitzsch), *Biographical Methods and Professional Practice – An International Perspective*, The Policy Press, Glasgow, 2004.
- Chamberlain, PruE, (ed. J. Bornat ve Tom Wengaf), *The Turn to Biographical Methods in Social Science: Comparative Issues and Examples*, Routledge, Londra, 2000.
- Collingwood, R. G., *Tarih Tasarımı* (çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara 1996.
- Çetin, Mahmut, *Biyografi Kitabı*, İstanbul 2012, s. 15-7.
- Davutoğlu, Ahmet, "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler arası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, sayı: 7, İstanbul 1999.

- Delahaye, Hippolyte, "Hagiography", *The Catholic Encyclopedia*, c. VII, New York, Robert Appleton Company, 1910, s. 1, www.newadvent.org/cathen/07106b.htm adresinden temin edilmiştir.
- Deline, Tracy, "Ancient Biography", *Gateway Online Academic Journal*, Issue No:1 içinde, <http://grad.usask.ca/gateway/archive2.htm>.
- Erşahin, Seyfettin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, XVIII, sayı:3, 2005, s. 335-9.
- Gmirkin, Russell, "Berossus and Genesis, Manetho and Exodus", *Continuum*, 2006.
- "Hagiography", *Encyclopædia Britannica* (Internet Edition), <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/251586/hagiography>.
- Halkin, Leon – E., *Tarih Tenkidinin Unsurları* (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1989.
- Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991.
- İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişam – İslam Tarihi*, (çev. Hasan Ege), I, İstanbul 2006.
- İsen, Mustafa, *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul 2010.
- Kendall, Paul Murray, "Biography", *Encyclopædia Britannica* (Internet Edition), <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/65924/biography/51194/Firsthand-knowledge>.
- Kennedy, Ruth, "Recreating Chaucer", *Writing the Lives of Writers* (haz. Warwick Gould ve Thomas F. Staley), New York 1998.
- Kireççi, Akif, "Arap Dünyasında Biyografi", *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010), Ankara 2011, s. 441-447.
- Ortaylı, İlber, "Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar - I. Uluslararası Tarih Kongresi*, 24-26 Mayıs 1993, Ankara Tarih Yurt Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998 içinde.
- Öz, Yusuf, "Tezkire", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 68-9.
- Özcan, Abdülkadir, "Tabakat – Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXXIX, s. 299 – 301.
- Özdemir, Mehmet, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, IV, sayı:3, Eylül-Aralık 2007, s. 134-5.
- Popkin, Jeremy D., "Biography and History – Review (of Barbara Caine's book)", *Biography*, c. 34, sayı: 2, Bahar 2011, s. 329-31.
- Possing, Birgitte, "The Historical Biography", ilk basımı *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, Elsevier, 2013 içinde, <http://www.possing.dk/pdf/historicalbio.pdf>,
- Renders, Hans, "Did Pearl Harbor Change Everything? : The Deadly Sins of Biographers," *Journal of Historical Biography*, c. 3 (Bahar 2008), s. 100.

- Rensburg, Gary, "The Biblical Flood Story in the Light of the Gilgamesh Flood Account," *Gilgamesh and the World of Assyria*, (ed. Azize, J ve Weeks, N. Peters) içinde, 2007.
- Rewa, Michael P., "Early Christian Life-Writing: Panegyric and Hagiography", *Biography*, c. 2, sayı: 1, Kış 1979, s. 60-1.
- Rodinson, Maxime, *Hazreti Muhammed – Yeni Bir Dünyanın, Dinin ve Silahlı Bir Peygamberin Doğuşu* (çev. Atilla Tokath), İstanbul 1997.
- Rublack, Ulinka, *A Concise Companion to History*, Oxford 2012.
- Schimmel, Annemarie, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)", *Tasavvuf Dergisi*, sayı:9, s. 406.
- Şahin Utku, Nihal, "Prototip Modern Türkçe Siyerler ve Peygamber Algısı", *Siyer-Edebiyat İlişkisi, Siyer Atölyesi-2*, İstanbul 2010.
- Şahin Utku, Nihal, "Popüler Siyer Eserlerinde Peygamber Tasavvuru", *Türkiye'de Popüler Siyer Çalışmaları – Türkiye'de Çocuklara Yönelik Siyer Çalışmaları, Siyer Atölyesi – 3 ve 4*, İstanbul 2013.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- Taşdelen, Vefa, "Biyografi: Ötekine Yolculuk", *Milli Eğitim*, sayı: 172, Güz/2006, s. 8-15.
- Terzioğlu, Derin, "Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Cogito*, sayı: 29, 2001, s. 284-6.
- Togan, Zeki V., *Tarihte Usûl*, İstanbul 1985.
- Türesay, Özgür, "Tarihyazımı ve 'Biyografinin Dönüşü'", *DOĞUBATI – Halil İnalçık Armağanı-I*, Temmuz 2009.
- Uzun, Mustafa, "Tezkire", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 70-2.
- Wood, Ian Nicholas, "Saint Gregory of Tours", *Encyclopedia Britannica Online*, www.britannica.com/EBchecked/topic/245712/Saint-Gregory-of-Tours.